

Іл. 8. В. Г. Кравченко із дружиною, сином Михайлом Васильовичем та племінницею В. М. Пономарьовою. Житомир. Світлина 1930-х рр.

Іл. 9. Василь Григорович Кравченко. Житомир. Світлина 1930-х рр.

динках. В одному була експонована історія та етнографія, в другому — природа, геологія, в третьому — художній відділ.

Найбільш мене зацікавила місцева старовина, себто відділ історії та етнографії. Став ходити туди щоденно. Звернув на мене свою увагу Василь Григорович Кравченко¹, відомий тоді волинський етнограф, — вже немолода людина з величезними «запорозькими» вусами, з живою енергійною вдачею, пристрасно захоплений своєю етнографією, особливо в її фольклорній формі. Його захоплювало багатство народної термінології. Він міг, ніби витривавши з рукава, виговорювати десятки народних термінів для одного і того ж предмета, як, наприклад, дзвінки та калатала на художб. Крокуючи від стола до вікна, Василь Григорович захоплено скандував: «Калатало, калетало, калатало, галагон, ботало, ботало...», — і так далі, до сорока назв цього немудрого приладу. З дитячим захопленням він сприймав все те нове, яке знаходив у своїх пошуках. Для нас, молодих, цей ентузіазм був заразливий.

Повернувся я з Житомира до своєї школи в Капустині вже з посвідкою кореспондента Волинського музею і відчув себе повним охоти і натхнення до цього роду діяльності. Став записувати різні словесні скарги і збирати речі старого селянського побуту. К новому 1926 року несподівано від В. Г. Кравченка прийшов лист, в якому сповіщалося, що для Харківського новоутвореного музею українського мистецтва на чолі з Степаном Андрійовичем Таранушенком² потрібно два співробітники і я можу зайняти одне з цих місць. Я недовго думав. Мене не лякала мізерна зарплата на новому місці, з якою не хотів миритись ніхто з харківчан. Давно вже я побачив, що юнацькі мрії про майбутнє на сво-

Іл. 10. В. Г. Кравченко зі своєю дружиною Олімпіадою Михайлівною на ганку власного будинку. Житомир. Світлина 1930-х рр.

совав збіжжя до барабану, з якого вилітала полова, а по соломотрясу пливла м'ята, перебита солома, яку треба було негайно відгортати і складати в омети. Біля машини працювало з десяток людей, переважно молоді. І день, і другий стояв на подвір'ї гомін, летіла хуртовиною полова, кричали на коней погоничі, лунали голоси біля машини. На все життя залишилась жива пам'ять про ці осінні обмолоти, про те оживлене піднесення, яке вносили вони в сільський спокій.

XVIII.

З кріпкого дерева будувались млини, важкі жорна, рухаючись, голосили свою давню-прадавню пісню на самих низьких нотах, цьому співу акомпанували плеск води, здригання цілої млинарської споруди. Здавалось, що ці шуми і ці голоси розповідають якщо не про пригоди Одисея, то принаймні повіщають про Ігореві походи, про татарву, панів-ляхів, та мало ще про що. Все в млині було припорошено білим, включаючи волосся й бороду мельника.

Млин був справжнім клубом. Сюди з'їздилися для помолу люди з сусідніх, а часом навіть з досить віддалених сіл. Адже річки та млини були не в кожному селі.

«Завізники» сиділи, своєї черги чекаючи, або в комірчині мельника, або на мішках при самих жорнах. Розмови тут були довші, чим в кузнях, спокійні та поважні, теми їх були самі різноманітні. Часом розповідалися байки та легенди.

А в роки громадянської війни, коли ніхто нічого не знав, навіть, яка влада в сусідньому містечку, розмови в млинах були чи не єдиним джерелом інформації про околишнє життя.

Щось мудре, тепле, добре й віковічне полишив в моїй душі рідний млин над Горинем⁽¹⁾.

XIX.

Одійшли жнива, вистоявся, провітрився, складений у півкопи хліб. Півкопи рівними рядками прикрашають поля, вкриті янтарною щетиною стерні. Почалась возовиця. Зжате треба було вивезти і зложити в засторонки клунь в такому стані, щоб не було воно вологе. Взовиця — це обов'язково сухі дні. Возити дозволяють навіть в неділю, після церковної відправи. І от по товсто вкритій пилом дорозі повільною ходою їдуть

Іл. 23. Водяний млин.
Світлина поч. XX ст.

вози з золотими снопами, вкладеними колосками до середини, з узірцями на боки драбинистих возів. Зверху вздовж затягнуто круглого дерев'яного «рубля», що притискає снопи, не дає їм розсовуватись. Ззаду рубель зашморгнутий за дерев'яний гак з міцного кореневища кріпким, товстим утертим гужиськом.

Тихо і якось поважно скріпляли вози з снопами. Такий же тихий і поважний спокій лежав на лиці господаря, що сидів на горі спереду на брилі гарно укладених снопів, яка трохи нагадувала товсту, твердо оправлену, розкриту старовинну книгу. Навіть коні якось старанно везли ці важкі вози, ніби були свідомі, що везуть вони головне багатство, святе багатство — хліб.

Півстоліття минуло, як бачив я возовицю, але всім єством чую втомлену серпневу спеку, тихе скрипіння возів, красу рівно укладених золотих снопів, спокій і задоволення людей-хліборобів, наповнюючих засторонки своїх клунь здобутками своєї нелегкої праці.

У возовиці відбувалось щось небуденне, урочисте. Кожна возовиця — це щорічний фінал тисячолітніх зв'язків чоловіка з природою, зв'язку через важку працю, але зв'язку глибокого, гармонійного.

Хоч і був позбавлений чоловік раю, океани свого поту виляв він, щоб здобувати хліб свій, але, мабуть, ця тисячолітня безконечна широка нива, де виливав свій піт чоловік, була на недалеких околицях раю, звідки пішов чоловік. Важко сказати, до чого дійде сучасне механізоване, хімізоване хліборобство. Можна тільки сказати,

ція. В нашій гімназії ввели польський язык. Преподавал его молодой полячек, приехавший откуда-то из Польши. Успели «ревиндиковать» бывший монастырь кармелитов в Городище под Шепетовкой. 3-го мая отмечали костюшковскую конституцию. Кучка местных поляков устроила что-то вроде демонстрации. Польские войска в это время успели занять Киев. Но в жарком июне грянул буденновский прорыв. Впопыхах бежали польские чиновники.

LIV.

В квітні 1936 року я приїхав до батьків у Житомир. Спроба влаштуватись на якусь роботу в цьому місті залишилась без наслідків. Прийшлося спробувати зробити це в недалекому Києві.

Київ зустрів мене своїми руїнами. Золотоверхий Михайлівський собор¹ стояв сумною громадою своїх мурів, які вже не вінчали золоті бані. Вся бляха вже була обдерта.

Собор Братського монастиря² на Подолі вже був напіврозібраний, але ще стояв його входовий західний портал зі своїм чудовим фронтоном, який вінчало зображення «всіх святих» з латинським текстом: «Respite ad me, domine, et juxta judicium...»³ — вияв колишньої бурсацької вченості.

Зайшов до будинку старої академії. В пустій «конгрегаційній» Благовіщенській церкві лежала розкидана трибуна колишніх знаменитих бурсацьких диспутів. Вже не побачив я скромного

Іл. 110. Залишки від Благовіщенської церкви. Київ. Світлина 1936 р.

Іл. 111. Василівська (Трьохсвятительська) церква. Київ. Розібрана 1934–1935 рр.

кам'яного саркофага на могилі Василя Григоровича-Барського⁴ біля вівтарної абсиди Богоявленського собору.

В Софійському соборі⁵ йшли розчистки давніх фресок. І разом з тим знищення його інтер'єрів, які розглядались як чужородні нашарування пізніших часів. Зникли тоді верхні яруси головного софійського іконостаса, що в XIX столітті були зняті зі свого первісного місця і були поставлені в північному приділі. Тоді ж зник і чудовий іконостас південного Срітенського приділу, і дуже оригінальний мініатюрний іконостас Преображенського приділу, що був притулений при північно-західних сходах на хори, знамениті своїми фресками.

Не стало прекрасного своїм живописом XVI століття образу Миколи Мокрого, що стояв на північній стороні хорів.

Вже не існувало Миколо-Слупського монастиря⁶ і починали «ліквідувати» сусідній Військово-Микільський собор⁷. В цьому соборі було три чудових іконостаси: головний був в самому соборі і два менших — на хорах. На цоколях цих іконостасів були герби митрополита Іоасафа Кроківського. Заходами П. М. Рудякова ці іконостаси були розібрані бригадою колишніх монахів сусідньої Києво-Печерської лаври. На сімдесяти вантажних машинах ці іконостаси були перевезені і складені в трапезній церкві Києво-Печерської лаври. Та недовго вони там пролежали: вже в наступному, 1937-му, році вся позолота з них була змита, а сама чудова різьба була знищена.

гумореску: «Вийшов Свенціцький ростом невеличкий — хай жие Сталін, хай жие Шептицький».

Не думав я тоді, що згодом доля приведе мене на життя до Львова і не раз зустрічатимуся з тим же Свенціцьким та з іншими старими галицькими інтелігентами.

LXXVII.

Стара Україна! Ще дошевченківська, коли було щось подібне до держави, був народ, були книги, цвіли в своїх межах свої такі податні до впливів і в той же час такі оригінальні культура та мистецтво. Розшуку, вивченню її пам'яток віддалося життя: молоді роки й роки зрілі, й дні похилі. Таке було життєве покликання, якісь до нього здібності¹, невідомо звідки і чому даровані, але які освітили і дали постійний напрям моему життю. Без цього нелегке життя лихом давило би душу, а завдяки цьому проніс я його як «бремя небідноносимее»², незважаючи навіть на ті, нічим не виправдані, безглузді біди, на які натрапив на дорозі свого особистого життя. Дякую за це блаженну натуру!³

Не завжди все-таки спокійно сиділося за щільно закритими дверима свого фаху. Манило, дуже призивало життя за порогами своєї хати, своєї роботи. Але цікавили не всі виміри його, а переважно деякі, — улюблені, вимріяні. Це були простори землі. Вабили до себе моря, гори, ліси й степи, шляхи-дороги. А на цих просторах око шукало все-таки рукотворної, але безсмертної краси пам'яток, створених в дереві, камені, глині, нагромаджених у палацах, церквах, музеях, в спорудах, прикрашаючих міста і села, віддзеркалених в текучих водах річок, вінчаючих ліси і діброви⁴, гірські скелі і ущілини, — все, чим людина прикрасила землю і що є вічним благом, еманациєю людського духа. Це — найліпша, найдорогоцінніша частина створеного людиною. Не так багато цього нагромаджено людьми. Не всі епохи щедро творили красу. А скільки її нищилось! Із необхідності і без необхідності. Твори прекрасного мають долю тканин Пенелопи. Що втчеться вдень, розпускається вночі. Але не все! Щось залишається. І все більше і більше людей прагнуть побачити ці лишки прекрасного. Те, що колись розуміли окремі — любителі і цінителі, тепер розуміють якщо не всі, то принаймні тисячі і тисячі⁵.

LXXVIII. ТОЛОЧИНСЬКИЙ

Був у сусідньому музеї доглядач Толочинський. Це був старий єврей, горбоносий, товстенький. Дежував він на вестибюлі, приймав відвідувачів, екскурсії. Дуже любив щось розказувати відвідувачам, особливо дитячим екскурсіям. У вестибюлі стояла величенька мармурова статуя античної німфи. Нерідко Толочинський пояснював цей експонат дитячим екскурсіям в такий спосіб: «Вот, дети, перед вами нимфа, а что такое нимфа? Это миф! А что такое миф? Это ничто! Фу! (тут робився виразний подух) и нет ничего! Весит пятнадцать пудов!»

Дуже любив, коли діти приймали його після таких речей за професора.

Іл. 129.

Кирило Йосипович Студинський

Іл. 130.

Агатангел Юхимович Кримський

Іл. 256. Маріацький костел. Краків.
Світлина поч. ХХІ ст.

вельской лестницы воспринимается как воплощение «finis Poloniae», после которого угасли и сеймы, и роскоши, и шляхетская вольность.

Но остался народный патриотизм, который в конце концов возродил через столетие это государство. И когда поднимаешься по крутой, из могучих дубовых брусьев лестнице на колокольню Вавеля к знаменитому «Зигмунтовскому» колоколу, чувствуешь, что у этих ступенек протекал и плескался поток бытия польского народа.

Если сравнить усыпальницу польских королей на Вавеле и русских в Кремлевском Архангельском соборе с его безликими скромными, но несокрушимыми, как бы скованными какой-то чудовищной дисциплиной надгробиями московских царей, то нагляднее станет суть исторических столкновений этих государств и печальный для шляхетского королевства финал этой борьбы.

Если Вавельский собор со стороны замкового двора весьма живописен, то этого нельзя сказать про мрачный и скучноватый фасад Вавельского королевского дворца¹⁰. Пустынны и мрачноваты его залы, хотя и украшенные знаменитыми гобеленами.

Трудно забыть трофейные турецкие шатры, украшенные богатейшим шитьем и аппликациями, захваченные королем Яном Собеским¹¹ под Веной. Эти шатры выставлены в одной из больших дворцовых зал и, в свою очередь, представляют собой тоже своего рода походные дворцовые залы, где можно было сзывать военные советы, делать приемы.

Краков, как и Прага, в своей основе готический город западноевропейского, скорее даже немецкого типа. Но их облик мягче и живописнее созданных в рамках немецкой готики и немецкого ренессанса и барокко Гданьска, Познани, Вроцлава. Это уже ослояненная готика.

Плохо слышен сейчас «гейнал» — городская мелодия, ежечасно протрубливаемая в окошечки с башни собора Марии Снежной, но это голос старого польского Кракова. У его стен сколзят тень польского Фауста — Твардовского.

И в наши дни у подножия Вавельской горы, у расщелины, где согласно древнему преданию обитал страшный дракон, пораженный мечом Кракуса — легендарного основателя города, установлена металлическая фигура этого чудовища. Каждые пять минут из его пасти слышится рычание и вылетает язык пламени. Это и приманка для туристов, и в то же время символ, прочно связанный с этим прекрасным городом.

ССVІІ. ВАРШАВА

Если в свое время на Блока дух этого города производил тревожное трагическое впечатление¹, то это вещее предчувствие нашло свое исполнение в страшной трагедии 1944 г., когда гитлеровцы, подавляя восстание, беспощадно разрушали Варшаву, истребляя ее жителей.

Впервые увидел я Варшаву в 1958 г. Большая часть города лежала в руинах. Старый город и его памятники были уже восстановлены². Но многочисленные памятники на местах недавних расстрелов, на тротуарах, у стен зданий

1. Українська мемуарна традиція та пам'яткознавство

Між словами «пам'ятка» та «спомини» легко простежити смисловий зв'язок. Обидва ці слова свідчать про притаманне людині прагнення зберегти або повернути пам'ять про минуле. Насправді за мимущим завжди живе пам'ять про вічне. «Во великом и в малом Мыръ Вещественный Вид даёт знать о утаённых под ним ФОРМАХ, или вѣчных ОБРАЗАХ» — зауважував Г. Сковорода [Сковорода 2010. *Діалог...*, с. 945]*. Знакова сутність пам'ятки така ж, як і слова.

Протягом тривалого часу джерелознавці не знаходять спільної відповіді на питання, чи слід уважати мемуарами автобіографії, щоденники, подорожні нотатки чи навіть листування [Багалій 1923, с. 36; Крип'якевич 1967, с. 104; Ісаєвич 1980, с. 105; Мицик 1996, с. 195–196; Макарчук 1999, с. 294; Ковальський 2003, с. 111, прим. 23; Макарчук 2008, с. 15; Ясь 2009, с. 605]. Це важливо для формування оптимальних класифікаційних моделей історичного джерелознавства [див. Романовський 2011]. Щоб уникнути термінологічних непорозумінь, поняття «джерела особистого походження» слід визнати місткішим, аніж запозичене «мемуари» (франц. *mémoires* — спогади, від лат. *memoria* — пам'ять). Тут не варто глибше зачіпати ці дискусії, бо зараз до наших рук потрапили спомини як такі. Спробуємо лише з'ясувати місце споминів Павла Жолтовського серед подібних творів української мемуарної традиції та простежити її корені. Цілісна й вичерпна характеристика численних мемуарів, написаних нашими співвітчизниками, тут також була б зайвою. Принаймні слід згадати деякі характерні для різних діб твори, переважно власне спомини, залишаючи поза увагою щоденники та листування.

Особисті спомини включали до своїх творів уже автори Княжої доби. Великий князь київський Володимир Мономах помістив розповідь «про труд свій» ув останній частині «Поучення» (1117 р.), адресованого насамперед його дітям, а також широкому колу читачів (згадані події 1066–1117 рр.) [ЛР 1989, с. 458–462]. Ігумен Данило, ймовірно, чернігівець, описав свою подорож до Палестини (1106–1107 рр.), але про Руську землю згадав зовсім мало. Данилів твір відомий у багатьох десятках рукописних копій (найдавніші XV ст.) [Жит'є 1885, с. V, XV; Грушевський 1993, с. 95]. Автори сучасних академічних видань рекомендують розглядати в контексті мемуаристики мандрівні спомини загалом та написані з пам'яті паломницькі твори зокрема [Ясь 2009, с. 605].

Сталий розвиток вітчизняної мемуарної традиції можна простежити із XVII ст., відколи кількість споминів зростала в залежності від розповсюдження освіти. Син київського війта, шляхтич Богдан Якович Балака написав першу в Україні історико-мемуарну повість «О Москвѣ и о Дмитрію, царіку московскомъ ложномъ» про свою подорож із купця-

*) Тут і далі у квадратні дужки [] взяті посилання, а також уточнення в цитатах. — Валерій Романовський.

а у музеї ми терміново переводимо інвентаризацію майна, бо к осені прийдеться здати наш музей до Соціального¹. У нас знов щось трапилось з зав'язами музею й призначено нову завідабельку. В цьому й Степ[ан] Андр[іювич], й я слабо орієнтуємось. Літом сподіваємся на деякі екскурсії й дослідження, між иншим, й на дослідження поліського будівництва.

З пошаною, Ваш Жолтовський.

ІМФЕ. — Ф. 15-4/282. — Арк. 77. —
Поштова листівка Харків-Житомир. Автограф.

№ 17.

[1927, між 1 і 31 серпня]. — [Харків].

В.Шановний Василь Григорович!

Довгенько якось не писав Вам. За це мушу повинитись. Я недавно повернувся з великої подорожі, в якій пробув більш 2-х місяців. Маршрут був такий: Харків — Чернігів — Київ — Катеринослав — Дніпрові пороги — Олександрівськ — Нікополь — бувш[і] Січі запоріжські — Херсон — Миколаїв — Одеса. З Одеси морем поплив до Криму в Севастополь. З Бахчисарая до Судаку пройшов пішки. Після з Керчі поплив до Новоросійську, а з нього через Дербент, Баку поїхав до Тифлісу. Звідти по військово-грузинській дорозі повернувся до Харкова. Подорож була велика, я мав нагоду побачити силу цікавого. Одних музеїв я оглядів щось 30. Досить гарно придивився до античної та першохристиянської культури Чорноморського узбережжя, гарно ознайомився зо всіма збірками, що стосуються Запоріжжя, трохи приглядився до культури східної (татари, Азербайджан). Безумовно, що глибоких та ґрунтовних знань я не одержав, но порівнююче ця поїздка дала мені дуже багато. Крім того, в цій подорожі знайшла вихід моя страсть до мандрівок й потреба провести два літніх місяці поза межами Харкова — міста, як Вам відомо, літом зовсім непривабливого. Грошей мені «з економією» вистарчило. Квиток на поїзд у мене був пільговий на 50 %, ну а харчи, звичайно, мало де дорожчі від Харкова, а часто й дешевші. Найбільше уподобавсь мені Кавказ — це поістині прекрасна і найцікавіша зі всіх боків

країна. При першій слушній нагоді необхідно буде поновити туди свій візит.

Всю зиму й весну я як службовець укр[аїнського] Коміт[ету] по охороні пам'яток культури займався в Укрнауці. В музеї бував через день, а часом тільки по вечорах. Каталогізація нашого музею іде до кінця. Зараз я роблю перші кроки до укладення каталогу рукописам нашого музею. Але скоро, десь у другій половині вересня, я мушу знов їхати додому на призив до військової служби, згідно торішній відстрочки. Що з цього вийде, не знаю.

З наших новин треба зазначити слідує. Соцмузей розформовується. З його фондів йому залишаються тільки [ті], що належать соцмузею в вузькій розумінні цього слова. Експонати археологічні будуть передані до музею археологічного, по укр[аїнському] мистецтву до нашого. З речей мистецтва російського та світового, а також з історичних (бувш[ий] Харківський університетський музей, що ліг в основу соцмузею у 22 р.) організується знову Центральний Історично-Мистецький музей, який й займе теперішнє приміщення соцмузею.

Для соцмузею й музею нашого вирішено підшукувати помешкання. Ми, значить, й надалі існуватимемо самостійно. Взагалі, Харківський соцмузей, що так багато торік робив шкод різних, нині розбитий майже наголову.

Степ[ана] Андріювича зараз нема у Харкові. Він у себе в Лебедині провадить обміри архітектурні. Від Пруса часом одержую листівки.

Ваш П. Жолтовський

ІМФЕ. — Ф. 15-4/282. — Арк. 115. —
Автограф. Б/д.

№ 18.

1927, серпня 31. — Харків.

В.Шановний Василь Григоров[ич]!

Нещодавно послав Вам листа, де писав про свої та музейні справи. Але вчора одержав Вашу листівку — доручене в ній виконав й сповіщаю, що: Ваш програм про гончарство друкуватиметься в ч. 3-м., гонорара за це, згідно слів Криворотченка, не платять.

Р. С. Замість «красивих» поздоровчих листівок шлю фото.

СТ

Сімейний архів М. П. Жолтовського. — Автограф.

№ 59.

1973, березня 20. — [Львів].

Дорогий Степане Андрійовичу!

Директор нашого музею був у Києві і домовився з видавництвом «Наукова думка» про прийняття до друку Ваших «Хат Слобожанщини».

Сьогодні з мене спитали анотацію до Вашої роботи, яку склав згідно свого розуміння. Додаю її до листа, може, Ви щось в ній поправите.

Саму роботу з ілюстраціями і креслениками прошу вислати на мою чи музейну адресу, для ознайомлення з нею наших науковців і відповідної апробації нашої вченої ради і направлення її до видавництва.

Отже, є вже конкретна надія на публікацію Вашої роботи.

Ваш П. Жолтовський
20.III.73

«С. Таранушенко

ХАТИ СЛОБОЖАНЩИНИ

Монографічна праця присвячена пам'яткам селянського будівництва Східної України XIX–XX сторіччя. В ній висвітлено технічні побутові та естетичні особливості народного будівництва цього своєрідного району України.

В роботі уміщено низку цінних в архітектурно-мистецькому плані пам'яток в супроводі детальних обмірів та фотофіксацій.

Робота представляє інтерес для етнографів, мистецтвознавців, істориків і для широкого читача зацікавленого історією української народної культури».

*ІР НБУВ. — Ф. 278. — № 3006. —
Арк. 46–47. — Лист із конвертом. Автограф.
Анотація на окремому аркуші,
машинопис.*

№ 60.

1973, березня 27. — [Київ].

Дорогий Павло Миколаєвичу!

Вашого листа з додатком анотації одержав. Сердечно дякую за турботи. Ні писати, ні правити анотації не вмію. Якщо після ознайомлення з моїм рукописом знайдете потрібним дещо додати, прошу, чиніть на свій розсуд. Вже почав «утісняти» Елену Дмитрівну¹ в справі єднання машиністки для перепису тексту (дублета не маю), а одночасно і з фотографом, що має поробити копії фото, бо негативів знову-таки не маю. Як тільки одержу, негайно вишлю на Вашу домашню адресу; маю до Вас одне запитання: в свій час Вас. Кричевський², зацікавлений лебединськими хатами, зробив проект обкладинки для майбутньої публікації. Чомусь цей проект не загинув; тож прошу повідомити — може, і цей проект можна б[уло] використати (все ж таки В. Кричевський!), то я надішлю Вам його.

Ваш СТ
27-III-73

*ІР НБУВ. — Ф. 278. — № 1800. — Арк. 1. —
Машинописна копія. На листі рукою
С. А. Таранушенка: «Жолтовському».*

№ 61.

1973, травня 15. — Львів.

Дорогий Степане Андрійовичу!

Нашу пропозицію вид-во «Наукова думка» затвердило.

Вашу «Народну архітектуру Слобожанщини» внесено в план редакційної підготовки на 1974 р. з метою видання у 1975 році.

Тепер ми вже з певною гарантією будемо чекати Вашого тексту. Якщо б Ви мали труднощі з передруком на машинці, надсилайте чорновиком — перепишемо у себе.

Як іде справа з друкуванням «Пам'яток Лівобережжя»? Це нас всіх цікавить і турбує.

Ваш П. Жолтовський

Р. С. Виявив я, що у мене, через розгільдяйство, залишились 2 пачки Ваших фото до «Пам'яток Лівобережжя». Якщо почекаєте —

Іл. 31. Подвір'я Харківського Свято-Покровського чоловічого монастиря. Ліворуч — Покровський собор (освяч. 1689 р.), праворуч — будинок архієрея, в якому на другому поверсі з 1926 по 1933 рр. розміщувався Музей українського мистецтва. Світлина 04.07.2013 р.

Іл. 32. Будинок родини Чукіних, у якому в 1931–1933 рр. мешкав П. М. Жолтовський у Харкові на Основі (вул. Котляревська, №46; нині — №44). Світлина 13.06.2012 р.

джувати, що у 1931–1933 рр. Павло Миколайович жив у родині співробітника Музею українського музею Д. Г. Чукіна на Основі за адресою: вул. Котляревська, 46. Будівля збереглася дотепер (див. іл. 32).

II.

⁽¹⁾ Див. іл. 33.

LXI. КЕНИМЕХ

⁽¹⁾ Йдеться про події, описані в розділі CVI.

LXXVI.

⁽¹⁾ Мається на увазі Музей українського мистецтва в Харкові.

LXXXIV.

⁽¹⁾ Відомий вираз Епікура.

СШ. ПОДМОСКОВНЫЕ УСАДЬБЫ

⁽¹⁾ «Cour d'honneur»¹ (франц.) — внутрішнє подвір'я.

СХХ. ПЕЧОРЫ

⁽¹⁾ «Honorem meum nemini dabo»(лат.) — честі своєї нікому не віддам.

Іл. 33. Новий Свято-Дмитрівський храм (1910 р.) у Мислятині. Світлина 14.11.2012 р.

ПОКАЖЧИКИ

Умовні скорочення

АО — автономний округ	пов. — повіт, повітовий
ант. — античний	пр., пров. — провулок
АР — автономна республіка	р. — ріка
бібл. — біблійний	РФ — Російська Федерація
вол. — волость	р-н — район
вул. — вулиця	с. — село
гност. — гностик, гностичний	св. — святий
губ. — губернія, губернський	сел. — селище
епічн. — епічний	сл. — слобода
єванг. — євангеліст, євангельський	с-р — собор
м. — місто	сmt — селище міського типу
міф. — міфологічний, міфологічний персонаж	старообр. — старообрядець, старообрядницький
МУМ — Музей українського мистецтва	суч. — сучасний
мч. — містечко	у. — уезд
о. — острів	феодос. — феоодосівець, представник
обл. — область	безпопівського напрямку в рос. старообрядництві
оз. — озеро	ц. — церква
окр. — округа	

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абрамович М. (Бурчак-Абрамович Н.) — 264
Абрасакс, гност. — 242
Аввакум (Авакум, Аввакум Петров) — 98-99, 154, 159, 186, 284, 287-290, 295, 313, 352
Август, римськ. імп. — 296
Август II Сильний (Август Саксонський, Август Сильний, Фридрих Август I, Fryderyk Mospu) — 214-216, 327, 333
Август Саксонський — див. Август II Сильний
Аверинцев С. С. — 355
Авраам, бібл. — 190, 243
Авраамій, інок — 286
Автономов^(?) — 506
Агеева (Агеева) Ю. — 358
Агеев (Агеев) П. — див. Парфеній
Адам, бібл. — 246, 272
Адольф, співробітник київського МУМ — 66, 272
Адріан (Адріан), настоятель поморського старообр. скиту — 289, 293
Айвазовський І. К. (Айвазовский И. К.) — 114
Акуленко В. І. — 234, 329, 342
Александр I — див. Олександр I
Александр II — див. Олександр II
Александр III — див. Олександр III
Александр Невський — див. Олександр Невський
Александров О. О. (Александров А. А.) — 348
Алексей Михайлович, московський цар — див. Олексій Михайлович, московський цар
- Алексей, цесаревич — див. Олексій, цесаревич
Алексеев (Алексеев) Д. — 245, 247, 347
Аленіцин (Аленицын) В. Д. — 312, 342
Алешо О. Г. — 463
Аллах — 133
Алтер Рёбе — див. Шнёур-Залман
Альбов — див. Григорівич-Барський В. Г.
Альвар Е. — 83
Альохин О. Д. (Алехин А. Д.) — 356
Амвросій (Амвросий), єпископ Білокриницький — 102, 290, 292
Амвросій, оптинський старець — 306
Андреев Л. Н. (Андреев Л. М.) — 130, 306
Андрій (Андрей), апостол — 277
Андрес Г. О. — 238, 342
Андрієнко М. Ф. — 438
Андрій Боголюбський (Андрій Боголюбський-«Китай») — 51, 117, 122, 255, 260, 310
Андрій Печерський — див. Мельников П. І.
Андрій Рубльов — див. Рубльов А.
Андронік Св. — 472
Анісімов Є. В. (Анисимов Е. В.) — 86
Анк, міф. — 236
Анкундінов К. М. — 322
Анна Іоанівна (Ганна), рос. імператриця — 262, 302
Анна Леопольдівна, рос. імператриця — 302
Антокольський М. М. — 48
Антоній, засновник Антонієва монастиря у Великому Новгороді (РФ) — 139

*) Особи, яких не вдалося точно ідентифікувати, позначено знаком ^(?). — О. С.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Авон, м. (Франція) — 240
Австрія — 425
Австрія (Австрия) — 31, 274, 290, 299, 345
Австро-Угорщина — 229, 469
Адамівка, с. Носівського р-ну Чернігівської обл. — 428
Азербайджан — 370
Азія — 229
Азія Середня — 8, 375
Азія Центральна — 468
Азовська губ. — 229, 262, 375
Айриванк* (Гегард), монастирський комплекс у Котайкській обл. (Вірменія) — СХСІ; 190, 322
Албанія (Албания, Алб.) — 386, 471
Александрівська* сл. — див. Александров*, м.
Александров* (Александровская сл.), м., райцентр Владимирської обл. (РФ) — ССПІ; 198
Александрополь — див. Гюмрі, м.
Алм-Ата (Алмати), м. (Казахстан) — 474
Алтай — 10, 342
Алушта, м. в АР Крим — 508-509
Америка — 32, 241
Амстердам, м. (Нідерланди) — 296
Англія — 330, 337
Андріївка, с. Балаклійського р-ну Харківської обл. — 265
Андруші, с. Переяславського пов. Полтавської губ., нині Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. (частково затоплене Канівським водосховищем) — 428
Анета, с. Новоград-Волинського р-ну Житомирської обл. — 265
Антиохія, м., нині м. Антакія (Туреччина) — 244, 275
Арагвай, р. в Бразилії — 342
Арзамас*, м., райцентр Нижегородської обл. (РФ) — СЛХХ; 171, 176, 414
Арменія — див. Вірменія
Артемівська округа УСРР** — 374
Архангельськ* (Архангельск), м., обл. центр (РФ) — СХС; 189, 379
Асканія-Нова (Аскания-Нова), заповідник у Херсонській обл. — 114
Астрахань, м., обл. центр (РФ) — 189, 414, 466, 475
Атон (Афон), гора в Греції — 284
Афіни (Афины), м. (Греція) — 148, 217
Африка — 229
Ахалцхський пов. Тифліської губ. — 478
Бабушкин, м., з 1960 р. у складі м. Москва (РФ) — 432
Байкал, оз. — 418

*) Тут і далі зірочкою позначено населені пункти, яким у спогадах П. М. Жолтовського присвячено окремі розділи (номери цих розділів вказано римськими цифрами). — О. С.

**) Округа — одиниця адм. поділу Української СРР, що існувала з квітня 1923 р. по липень 1930 р. У червні 1925 р. губернії в Україні було скасовано й округи стали найбільшими адм. одиницями УСРР. Округи скасовано у липні 1930 р. та утворено області з поділом на райони. — О. С.

Бакота, с. Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл., з 1981 р. затоплене Дністровським водосховищем — 428
Баку, м. (Азербайджан) — 370, 498
Баликчинський (Балыкчинский) р-н, з 1962 р. в складі Іссик-Кульського р-ну (Киргизстан) — 381
Балкани — 285
Балта, м., райцентр Одеської обл. — 428, 440, 441
Бар, м., райцентр Вінницької обл. — 275, 377, 428, 542
Баранівка, смт, райцентр Житомирської обл. — 379-380
Баранівський р-н Житомирської обл. — 469
Барашівка, с. Троянівської волості Житомирського пов. Волинської губ., нині с. Житомирського р-ну Житомирської обл. — 368, 448, 464
Баришівка, с. Переяславського пов. Полтавської губ., нині смт, райцентр Київської обл. — 428
Басейна, вул. у м. Харків (нині вул. Петровського) — 267, 385
Бастай, горний масив у Саксонській Швейцарії (Німеччина) — 512
Батурин, м. Бахмацького р-ну Чернігівської обл. — 376, 427
Бахчисарай, м. в АР Крим — 370
Башкирія, суб'єкт РФ — 124, 251
Белгородка-Ляховец, с. — див. Білогір'я, смт
Белз, м. Сокальського р-ну Львівської обл. — 328
Белое озеро, оз. — див. Біле озеро, оз.
Белозерск, м. — див. Білозерськ, м.
Белозерское городище — див. Білозерське городище
Белоруссия — див. Беларусь
Бельов (Більов), м., райцентр Тульської обл. (РФ) — 306, 414
Бердичів (Бердичев), м., райцентр Житомирської обл. — 379, 430
Березань, м. Київської обл. — 226, 342
Березна, с. Менського р-ну Чернігівської обл. — 62, 66-67, 271-272, 407, 427, 460-461, 469
Берека, р. в Україні, притока р. Сіверський Дінець — 375, 472
Берестова, р. в Україні, притока р. Оріль — 262, 375, 400, 439, 472
Берлін* (Берлин), м. (Німеччина) — ССХVІ; 212-213, 275, 305, 330-331, 381
Бершадь, м., райцентр Вінницької обл. — 428, 440-441
Бехи, с. Коростенського р-ну Житомирської обл. — 427
Беларусь (Біла Русь, Белоруссия) — 251, 285, 327, 351-352, 537, 539
Белград (Белград), м. (Сербія) — 474
Биково (Быково), сел. Раменського р-ну Московської обл. — 121
Бібшани, с. Золочівського р-ну Львівської обл. — 404
Біла Гора (Bílá hořa), гора поблизу м. Прага (Чехія) — 335
Біла Криниця, с. Глибочького р-ну Чернівецької обл. — 290
Біла Русь — див. Беларусь
Біла Церква, м., райцентр Київської обл. — 343, 428, 482
Біле озеро (Белое озеро), оз. в Кирилівському р-ні Вологодської обл. (РФ) — 154, 165

ПАМ'ЯТКОЗНАВЧИЙ ПОКАЖЧИК

• Академії наук • Будинки • Вежі • Ворота • Герби • Гімназії • Дзвіниці • Дзвони • Замки •
Ікони, сакральні зображення, образи • Іконостаси • Картинні галереї • Кладовища • Костели • Кремлі •
Мавзолеї • Мечеті • Могили, надгробки, саркофаги • Монастирі • Музеї, заповідники, будинки-музеї • Палади •
Пам'ятники • Парки • Пустині • Ратуші • Рукописи • Садиби • Синагоги • Скульптури, статуї •
Собори, церкви, храми, лаври, костели, каплиці • Стародруки • Театри • Тюрми •
Університети, академії, науково-дослідні інститути, ліцеї, училища, технікуми •
Усипальниці • Фортеці • Художні роботи • Школи • Інше

Академії наук

Білоруська — 251
Національна України (НАН, ВУАН) — 297, 299, 347, 387,
395, 397, 404, 409, 411, 428, 452-453, 466-467, 471
Петербурзька та російська — 306, 470
Чехії — 470
Українська Вільна у США (УВАН) — 232, 349-350, 446
Українська Могилянсько-Мазепинська — 298

Будинки

Архієрейський в Рязані — 180
Архієрейський Харківського Покровського монастиря —
61, 63, 65, 265-268
Воеводський в Соликамську — 141
Вчених у Харкові — 371
Гете в Веймарі — 217-218, 512
Гоголя у Калузі — 71, 81
Грушевського М. С. у Києві — 230
Держпром (державної промисловості) у Харкові — 54
«Елефант», готелю у Веймарі — 218
Ізяславської земської лікарні — 40
Китайський чайний у палацо-парковому ансамблі Сан-Суї
в Постдамі — 331
Кологривових у Калузі — 77, 79
Кранаха Луки — 217-218, 333
Культури у Варшаві — 205, 327
Культури Пролетарського району в Москві — 316
Митрополитий у Ростові — 318
Полтавського губернського земства — 199-200
Рекала М. у Острозі — 77
«Саламандра» у Харкові — 232
«Торгового гостя» в Калініні — 182
Трьохгорної мануфактури в Калініні — 182
Шиллера у Веймарі — 219, 512
Шодуара барона у Житомирі — 50

Вежі

Гданська тюремна — 330
Дмитрівська Нижегородського кремля — 321
Ейфелева в Парижі — 123
Китай-города — 164, 198
Котнов у замку в Таборі — 338
Праги годинникова — 221
Прашна (Прага) — 221, 337
Симонового монастиря — 161, 317
Смоленську — 135
Сухарева в Москві — 164
Сююмбіке Казанського кремля — 186

Тверська — 321

Флоріанських воріт у Кракові — 201

Ворота

Золоті у Володимирі — 147, 310
Золоті у Гданську — 210, 330
Золоті у Києві — 147
«Красные ворота» в Москві — 164
Флоріанські у Кракові — 201, 325

Герби

Іосафа Кроковського з іконостасу Свято-Микільського Вій-
ськового с-ру — 87
Успенського ставропігійного братства у Львові — 125

Гімназії

Бережанська гімназія — 257
Варшавська в м. Калуга — 71
Глухівська чоловіча — 256
Ізяславська — 86-87, 459
Кам'янець-Подільська — 254
Київська Третя — 274
Нижегородська — 273
Орловська — 306
Острозька — 71, 75, 86, 459
Охтирська — 454
Уманська — 274
Українська в м. Перемишль — 257
Українська державна у Львові — 257
Харківська Перша класична — 262
Харківська прогімназія — 262

Дзвіниці

Богоявленської ц. в Казані — 187
Борисоглібського монастиря у Торжку — 171
Будейовіце — 222
Василівської (Трьохсвятительської) ц. у м. Києві — 277
Венева — 172
Калуги — 81
Коломни — 319
с. Махнівці Золочівського р-ну Львівської обл. — 404
Микільського Військового с-ру Микільського монастиря
— 276
Надбрамної Благовіщенської ц. у Суздалі — 310
Нікольського с-ру в Калязіні — 182-183, 320
Потсдама — 213
Преображенського с-ру в Судиславлі — 177
Рязанського кремля — 179